

УДК 316.77

Т. Є. Мосійчук, асист.Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова,
Інститут соціальних наук, відділення соціології

СОЦІАЛЬНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ЯК МЕХАНІЗМ ВІДНОВЛЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ЗВ'ЯЗКІВ у соціумі

В основу статті поставлені питання вивчення механізмів соціальної реабілітації. У роботі представлені основні підходи до розуміння влаштування суспільства, на підставі яких автор виявляє механізми суб'єктно-об'єктної реабілітаційної діяльності. Механізми визначаються в залежності від соціального самопочуття об'єкта і ґрунтуються на відношеннях, що формуються в самоорганізаційних, інституціональних та функціональних процесах.

Ключові слова: соціальна реабілітація, соціально-реабілітаційна діяльність, тип, процес, механізм.

Різноманітні соціальні зміни, що відбуваються в українському суспільстві, з одного боку, обумовлюють порушення нормативної системи, що складалася десятиліттями, а з іншого — виступають важливою умовою нового нормотворення. Реформування всіх сторін життя ґрунтується на усталених в теорії та практиці уявленнях про соціум.

У цілому помітна перевага двох основних підходів до розуміння влаштування суспільства. Один впливає із розуміння суспільства як єдиного співтовариства, стрижнем котрого є строго ієрархічна держава з вертикальною функціональною відповідальністю. Життєвий успіх в межах першого підходу — продукування від досягнутого соціального статусу, співвіднесеного з віково-рольовими очікуваннями, самооцінкою та оцінкою іншими. Унікальність та неповторність особистої життєтворчості розглядається як свідчення неповної тотожності соціальним (частіше всього юридичним чи медичним) нормам.

Згідно іншого підходу, суспільство представляє собою асоціацію багатоманітних суверенних співтовариств, об'єднаних широкими горизонтальними зв'язками та особистою відповідальністю їх членів. Унікальність і неповторність може виступати умовою успішної діяльності, а індивід виступає як об'єкт, і, головне, як суб'єкт соціальних іновацій, який бажає бути вільним в організації власного життя, брати на себе відповідальність за власне життя і за життя родини, тому в умовах падіння ролі держави в житті суспільства стали отримувати все більший розвиток самоорганізаційні процеси [1, 8—10].

Через призму соціальної реабілітації це означає, що стало збільшуватися число суб'єктів реабілітаційної діяльності, а саме: суспільні фонди, громадські організації, спонсорські групові та персоналізовані внески, спрямовані на соціально-реабілітаційні заходи, однак їх діяльність не може задовольнити потреби зростаючого числа об'єктів ре-

білітаційного впливу. Реабілітаційний потенціал держави надто мізерний для підтримання великої кількості соціально незабезпечених соціальних груп населення, що потребують соціальної підтримки чи соціальної допомоги. Рішення багатьох проблем ускладнюються нерозробленістю проблем соціальної реабілітації як в суспільній практиці, так і в теорії соціальних наук, зокрема в соціології.

Актуалізуються проблеми вдосконалення різноманітних механізмів соціальної реабілітації, які ще не отримали достатнього осмислення і потребують подальшого дослідження.

У медичній та соціально-психологічній реабілітації поєднуються методи божественної, медичної та соціальної парадигм; у юридичній та соціальній реабілітації все більше актуалізуються методи та способи, спрямовані на відновлення статусів та розширення соціальних зв'язків та відносин об'єктів соціальної реабілітації, які потенційно сприятимуть самоорганізації життєзабезпечення, тобто вступає в силу соціальна парадигма, яка вимагає достатнього методологічного обґрунтування.

На нинішньому етапі розвитку українського соціуму сформувалися і розвиваються два підходи щодо реабілітаційної діяльності: інституціональний та індивідуальний, тобто самоорганізаційний. Адже політична та економічна трансформація суспільства в останні роки вимагають від людини більшої самостійності, особистої відповідальності, більшої включеності в соціально-трудова діяльність. На фоні зміни домінуючої свідомості "гвинтика" на переживання значущості власної особистості, розширення вибору соціально-придатної самореалізації зростає запит на особистісно-орієнтовану соціально-реабілітаційну активність.

Розглядаючи соціальну реабілітацію через призму теорії П. О. Сорокіна, як соціокультурне явище, мона визначити його наступні характеристики та особливості.

Соціальну реабілітацію необхідно інтерпретувати як комплекс медичних, юридичних, адміністративних, соціально-психологічних заходів, спрямованих на адаптацію людини в суспільстві, на її самоідентифікацію, а також як процес відновлення функціональних зв'язків індивіда з соціальними групами, соціальними інститутами з метою відновлення чи засвоєння особистого та соціального статусів та соціальних функцій для формування нового способу життя. Отже, означивши *мету* реабілітаційної діяльності, при цьому діяльність розглядається як *процес*, тобто *комплекс заходів*, подовжений у часі. Слід зазначити два основні типи процесів:

1. Повне відновлення потенціалу людських можливостей.
2. Відновлення можливостей (фізичних, правових, матеріальних, професійних, економічних, політичних, культурних), спрямованих на суб'єкта реабілітації, обравши певні *методи*, тобто опосередковані через особистість способи і заходи впливу малих соціальних груп та сприяння соціальних інститутів і соціальних організацій. При означеному *типові* реабілітації, а саме:

1. Власне соціальна реабілітація.
2. Соціальна реабілітація як ресоціалізація.
3. Соціальна реабілітація як адаптація чи реадаптація, базуючись на *стратегіях* реабілітаційної діяльності:
  - 1) Повна активність особистості при мінімальній активності соціуму.
  - 2) Активні зусилля соціуму для повернення індивіда в суспільне та соціальне життя.
  - 3) Споживацька позиція (індивід покладається лише на користь до-
тацій від держави) [2, 77-86].

Необхідним постає питання про *механізми*, що впливають на формування соціально-реабілітаційної діяльності. Механізми соціально-реабілітаційної діяльності формуються, на наш погляд, на підставі соціальних та соціально-психологічних чинників, до яких відносимо:

1. Готовність чи неготовність людини до участі в реабілітаційних процесах.
2. Установлення, орієнтації, життєві цінності та плани.
3. Диспозиції та очікування [2, 84].

Ці фактори впливають як на трудову діяльність людини, так, зокрема, і на реабілітаційну. Від знання факторів та вмілої їх регуляції, залежить, значною мірою, вирішення самої проблеми соціальної реабілітації, а ефективність реабілітаційної діяльності — від визначення її механізмів.

Поняття "механізм", з одного боку, можна розглядати як сукупність проміжкових станів та процесів, що відбуваються у якомусь явищі чи процесі, тобто в нашому випадку соціальну реабілітацію можна розглядати як проміжковий стан, період між втратою та відновленням якихось певних функцій; з другого боку "механізм" визначається як система, улаштування, що визначає порядок якогось виду діяльності [4], тобто соціальна реабілітація виступає як певна система та улаштування соціально-реабілітаційної діяльності. Тому є резон розглянути різні механізми соціально-реабілітаційної діяльності.

1. Механізм соціальної реабілітації як самоорганізаційний процес

Соціальну діяльність особистості слід розглядати, як персоніфікований процес опредмечування продуктивних здібностей індивіда, зорієнтований на досягнення результатів, відповідних його власним інтересам та інтересам інших людей. [3, 53] Соціальна діяльність людини найбільше залежить від її самооцінки, яка виступає важливим регулятором поведінки. Адекватність самооцінки загалом залежить від соціальної зрілості індивіда, його життєвого досвіду, а також отриманої освіти. Самооцінка — це думка та судження людини про саму себе, про свої якості, достоїнства, переваги над іншими та про свої недоліки, а також діяльнісні здібності, потенціальні можливості та про своє місце посеред інших і про соціальну значимість діяльності, якою вона займається та її ефективність.

Соціально-реабілітаційна діяльність індивіда залежить від багатьох, на нашу думку, взаємопов'язаних та взаємообумовлених важливих чинників: соціальної зрілості та соціальної компетентності, успішної соціалізації, активної соціальної діяльності при адекватній самооцінці, саморегуляції та самоорганізації власного життя. Важливу роль при цьому відіграватимуть такі властивості індивідів, що виражатимуться в їх здатності швидко та адекватно модифікувати свою діяльність при виникненні нових обставин, легко та швидко засвоювати нові реалії в різноманітних сферах життєдіяльності, знаходити адекватні способи вирішення неочікуваних проблем та виконання нестандартних завдань. Такий спосіб соціальної реабілітації можна назвати, згідно теорії М. Вебера, "ідеальним типом". При таких умовах може здійснюватися успішно медична, професійна, трудова соціально-реабілітаційна діяльність особистості. Механізмом соціально-реабілітаційної діяльності при такій схемі виступає власна активність індивіда та активність тих суб'єктів соціально-реабілітаційної діяльності, котрі були задіяні у самому соціально-реабілітаційному процесі. Цей тип реабілітації розглядається як власне реабілітація людини в соціумі [2, 84].

Механізми соціальної реабілітації насамперед залежать від стану об'єкту, на який спрямовуються соціально-реабілітаційні заходи.

2. Механізм соціальної реабілітації як процес інституціональної взаємодії

Соціальна реабілітація представляє собою комплекс заходів, спрямованих на створення та забезпечення умов для соціальної інтеграції депривованих категорій населення, а також тих індивідів та соціальних груп, що переживають кардинальні зміни діяльності або соціального оточення, відновлення їх соціального статусу. Координація різноманітних напрямків соціального обслуговування здійснюється спеціалістами по соціальній реабілітації, соціальними педагогами, спеціалістами в соціальній роботі з сім'ями та дітьми груп ризику. Соціальні працівники здійснюють зв'язок з органами охорони здоров'я, освіти, правовими службами, організовують необхідні консультації, активізують соціальний потенціал сім'ї чи певної групи, сприяють наданню фінансової підтримки.

Соціальний аспект реабілітації має інтегральний характер, спрямований на вирішення певних та конкретних проблем людини, виконуючи при цьому організаційну та посередницьку функцію. Механізмом соціальної реабілітації виступає організація, координація та контроль всіх ланок реабілітації як в межах одного реабілітаційного закладу, так і поміж різними закладами та організаціями (державними, комерційними, приватними та громадськими), що здійснюють той чи інший аспект реабілітації, соціальної охорони та підтримки реабілітанта чи його сім'ї (освіти, охорони здоров'я, правоохорони, соціального захисту). Ефективність реабілітаційної діяльності залежатиме від активності об'єкта та, значно, від адекватності усвідомлення себе в новій соціальній ролі у новому соціальному середовищі для засвоєння нового

соціального статусу, самоідентифікації та ідентифікації, а також соціальної відповідальності посадових осіб, що займають певний соціальний статус та діють згідно вимог їх службового та громадянського обов'язку. Соціальна реабілітація, як адаптація чи реадаптація до нових соціальних умов, може носити як короточасний характер, так і продовжуватися в часі.

3. Механізм соціальної реабілітації як процес функціональної взаємодії

Основну категорію, що підлягає функціональному підходу соціальної реабілітації складають соціальнонедостатні, ті, що через соціальні наслідки отримали порушення здоров'я, що привело до обмеження життєдіяльності людини та необхідності її соціального захисту. Соціальна недостатність при цьому представляє собою соціалізацію порушення чи обмеження життєдіяльності і відображає наслідки для індивіда — культурні, соціальні, економічні та контактів зі своїм звичним оточенням. Види соціальної недостатності: обмеження фізичної незалежності, мобільності, здатності займатися звичною діяльністю, здатності до отримання освіти, здатності до професійної діяльності, обмеження економічної самостійності, здатності до інтеграції в суспільство [3, 53].

Механізм соціальної реабілітації, на основі функціонального підходу, поєднує в собі інституціональний підхід з додаванням соціальної діагностики, яка передбачає з'ясування стану системи забезпечення індивіда чи групи (наявність та стан сім'ї, соціальні контакти, медичне обслуговування, умови проживання і оснащеність засобами реабілітації та життєдіяльності, характер проведення дозвілля, працевлаштування). Механізмом реабілітаційної діяльності виступає соціальний патронаж, що включає в себе медико-соціальну, соціально-психологічну, соціально-побутову, соціально-трудова та соціально-правову підтримку індивіда та його сім'ї, соціальної групи з метою створення оптимальних умов його реабілітації та життєдіяльності, спрямованою на здобуття нового соціального статусу (професійного, майнового, правового).

Кожен із напрямків патронажу, соціальної підтримки, соціальної допомоги індивідові (інваліду) та його сім'ї поєднує цілий комплекс заходів, що конкретизується реабілітаційною програмою в залежності від результатів соціальної діагностики (узгоджених з результатами інших видів діагностики), віку людини, наявності хвороби та тяжкості захворювання чи інвалідності та індивідуальних або групових особливостей.

Соціально-реабілітаційна діяльність під кутом зору функціонального підходу виступає механізмом, спрямованим на ресоціалізацію, ідентифікацію та самоідентифікацію індивіда чи соціальної групи в соціальному оточенні.

Успіх суб'єктів соціальної реабілітації в практичному здійсненні буде значно залежати від урахування механізмів соціально-реабілітаційної діяльності. Разом з тим, практична соціальна діяльність потре-

бує певних соціальних технологій, методологічне обґрунтування яких повинне здійснюватися такими науковими напрямками в соціології, як соціологія організацій та соціальне управління.

Література

1. Подшивалкина В. И. Социологические аспекты проблемы сохранности психического здоровья населения // Вісник психічного здоров'я. — 1999. — № 3. — С. 8-10.
2. МосИчук Т. Є. Поняття соціальної реабілітації та його соціологічне обґрунтування. Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики: Міжвузівський збірник. — Випуск 6-7. — Одеса.: Астропринт, 2000. — С. 77-86.
3. Сирота І.М. Право соціального забезпечення в Україні. — Харків: Одисей, 2001. — С. 20-31.
4. Реабилитация. Словарь основных терминов. — Санкт-Петербург, 1997.
5. Ожегов С. И. Словарь русского языка. — М.: Русский язык, 1987.

Т. Е. Мосийчук

СОЦИАЛЬНАЯ РЕАБИЛИТАЦИЯ КАК МЕХАНИЗМ ОБНОВЛЕНИЯ СОЦИАЛЬНЫХ СВЯЗЕЙ В СОЦИУМЕ

Резюме

Статья посвящена вопросам изучения механизмов социальной реабилитации. В работе показаны основные подходы к пониманию устройства общества, на основании которых автор выявляет механизмы субъектно-объектной реабилитационной деятельности. Механизмы выделяются в зависимости от социального самочувствия объекта и основываются на отношениях, формирующихся в самоорганизационных, институциональных и функциональных процессах.

Ключевые слова: социальная реабилитация, социально-реабилитационная деятельность, тип, процесс, механизм.

T. E. Mosijchuk

SOCIAL REHABILITATION AS THE MECHANISM OF UPDATING OF SOCIAL COMMUNICATIONS (CONNECTIONS) IN SOCIETY

Summary

This article is dedicated to the study of "mechanisms" of social rehabilitation. The author shows the main trends of understanding the structure of society and the nature of "subject-object" rehabilitative activities. The mechanisms in question are grounded on the social self-consciousness of the object and on the relations forming in the self-organization, institutional and functional processes.

Keywords: social rehabilitation, the activity of social rehabilitation, type, process, mechanism.